

ślin kwitnących (Kępczyński, Załuski 1982). W końcu lat 80. znacznie się zmniejszyła wskutek wzrostu zagęszczenia drzew i krzewów, lecz po ich przerzedzeniu ponownie wzrosła. W latach 90. szacowano populację na około 200 kęp z pędami kwitnącymi, jednakże szczegółowa inwentaryzacja wykazała obecność ponad 1500 osobników płodnych i dwa razy tyle płonnych (Szyp, Gugnacka-Fiedor 1998). W rezerwacie dyptam roślinie na powierzchni 4 ha, na których prowadzona jest czynna ochrona poprzez trzebież krzewów i drzew, dzięki czemu roślina utrzymuje się w dobrym stanie. Populacja w Kulinie jest obecnie nie tylko największą, ale też jedyną populacją dyptamu w Polsce o wysokiej żywotności i niskim stopniu zagrożenia (Szyp-Sochacka, Gugnacka-Fiedor 2002; Cyzman i in. 2004). W Grabowcu zawsze nieliczna populacja niepokojąco się zmniejsza. W latach 50. i 60. ub. wieku rosło tam kilkadziesiąt osobników (Pomarnacki 1965), natomiast w latach 80. już tylko około 10, niekwitnących, zmarniałych wskutek silnego ocienienia przez graby (R. Olaczek, mat. npbl.). Po usunięciu części drzewostanu grabowego populacja wzrosła do 20 roślin kwitnących, ale w kolejnych latach ponownie się zmniejszyła tak, że w 1996 r. w rezerwacie utrzymywały się zaledwie trzy bardzo słabe osobniki (Kaźmierczakowa, Perzanowska 1996; Łuszczynska 2000). W 2004 r., po kolejnej trzebieży i usunięciu części runa, obserwowano 8 roślin, w tym 4 z kwiatostanami. W latach 2008–2010 utrzymywało się około 10 roślin (J. Pajdak, inf. ustna). W Podbuczynach do 2000 r. rosły 3 kępy dyptamu (Nowak, Waluda 2000), po kilku latach zachowała się tylko jedna, która w 2006 r. miała 10 pędów, 6 z nich wytworzyło kwiaty (Nowak, Bula 2006, 2009); ostatnio obserwowano tam zaledwie dwie kępy (Romanowska 2013). Równie mała i słaba jest populacja koło Książa Wielkiego: w latach 2007–2009 rosło tam 5 kęp, ale tylko 3–4 pędy kwitły i owocowały (Piwowarczyk, Przemyski 2011).

Daphne cneorum L. Wawrzynek główkowy

Rodzina: *Thymelaeaceae* – wawrzyńkowate

Status

W Polsce gatunek krytycznie zagrożony wyginieciem. W krajach ościennych: silnie zagrożony w Niemczech, krytycznie zagrożony w Czechach, zagrożony na Słowacji, Ukrainie i Białorusi.

Rozmieszczenie geograficzne

Wawrzynek główkowy jest gatunkiem europejskim. Występuje na obszarach wyżynnych środkowej i południo-

Zagrożenie i wskazania ochronne

Mimo tego, że dyptam jest w Polsce objęty ochroną gatunkową, 2 jego stanowiska leżą na terenie rezerwatów – Kulin i Grabowiec – i są poddane zabiegom czynnej ochrony, a wszystkie 4 są monitorowane, stopień zagrożenia gatunku jest bardzo wysoki. Przyczyną jest sukcesja ekologiczna od muraw i luźnych zarośli kserotermicznych do cienistego lasu, szybko zachodząca po zaniechaniu użytkowania roślinności. Jedynie w Kulinie erozja do pewnego stopnia wstrzymywała sukcesję, dopóki Wisła podmywała gliniaste zbocza doliny. Zbiorowiska z dyptamem zajmują potencjalne siedliska leśne, konieczna jest więc stałe usuwanie drzew i krzewów. Pożądane byłoby wzmocnienie populacji dyptamu roślinami uzyskanymi w uprawie z nasion miejscowego pochodzenia, np. w rezerwacie Grabowiec, a w Kulinie utworzenie kilku w pełni nasłonecznionych polanek dla naturalnego obsiewu. Trzeba rozważyć wymianę osobników między obu populacjami w celu ich genetycznego wzmocnienia. Należy zapewnić prawną i czynną ochronę stanowisk leżących na obszarach niechronionych. Gatunek jest uprawiany w wielu ogrodach botanicznych, często jednak z nasion niewiadomego pochodzenia.

Romuald Olaczek

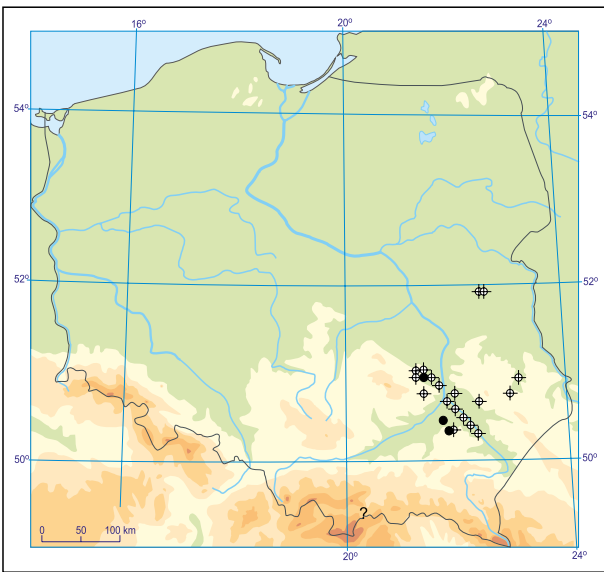
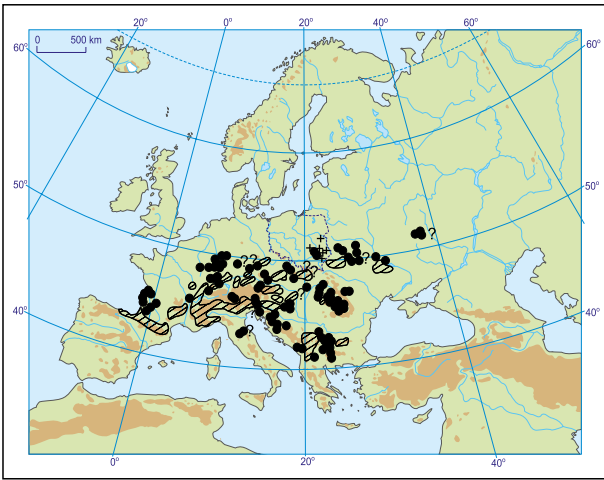
Summary

Dictamnus albus is one of the rarest species in the Polish flora. In the wild it occurs now at only two natural and two probably natural localities. One of these populations, on the slope of the Lower Vistula valley (central Poland), comprises more than thousand plants. Populations in S Poland comprise a mere handful of individuals, each. The other known localities are now historical. Although the two of *D. albus* sites are protected in nature reserves, the species is seriously threatened. All extant localities should be included in the monitoring system and active protection measures should be implemented in view of the processes of natural succession leading from grasslands and open xerothermic thickets to shaded forests.

wej Europy. Jego silnie porozrywany zasięg rozciąga się od Pirenejów, poprzez Masyw Centralny, Alpy, Karpaty i ich przedgórze, aż po Wołyń i Podole, a na południu sięga po Bałkany (Meusel i in. 1978).

Występowanie w Polsce

Daphne cneorum po raz pierwszy znaleziono w Polsce na początku XIX w. w okolicach Ćmielowa nad rzeką Kamienną (Rostafiński 1872). Niemal wszystkie dalsze odkrycia pochodzą już z XX w. Najliczniejsze, w większości historyczne stanowiska koncentrowały się na Wyżynie Kieleckiej w okolicach Ostrowca Świętokrzyskiego: leśnictwa Jeleniec, Zwierzyniec i dawne leśnictwo Koszary (Browicz 1968b); Dunale, rezerwat Krzemionki

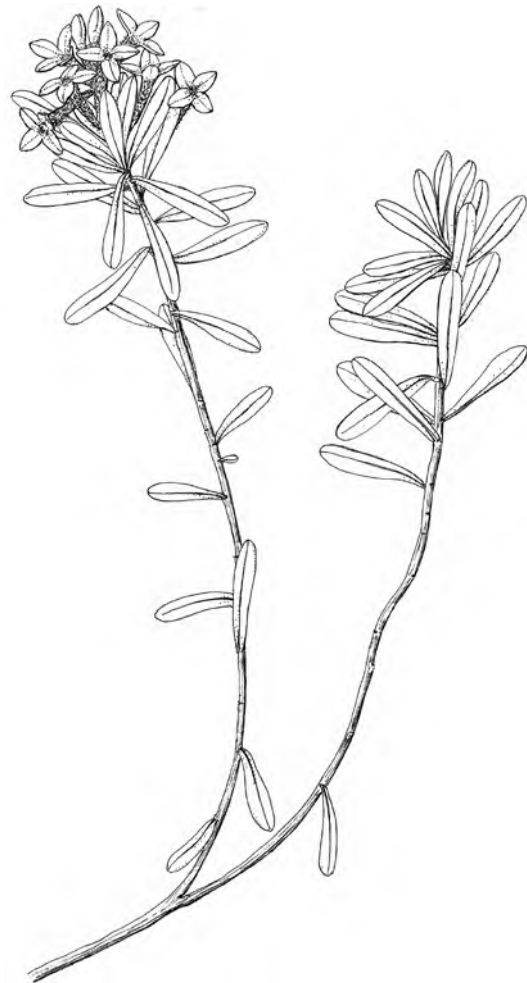

Opatowskie, dawne leśnictwo Sowa Góra i leśnictwo Wrzawy (Głazek 1976b); między Podgradziem a Smykowem (Dziubałtowski 1922), pomiędzy Opatowem a Sandomierzem (Piotrowski 1897), w okolicach Honorowa (Przemyski 2001, wg inf. ustnej M. Kucharczyka). Część stanowisk była wizytowana w 2011 r. Potwierdzono jedynie istnienie stanowiska w rezerwacie Krzemionki Opatowskie. Nie potwierdzono natomiast występowania rośliny w leśnictwie Przyborów (dawnej Sowa Góra), gdzie ostatnio był obserwowany w 2007 r. (Piwoarczyk 2010b). Drugim obszarem, na którym skupiały się liczne stanowiska wawrzynka główkowego, jest Kotlina Sandomierska. Gatunek był notowany: na zachód od Stalowej Woli, okolice Rozwadowa, Warchoły, Nowosielec i Góra Kobyła (Radomski 1927); Sarzyna, leśnictwo Las Klasztorny koło Leżajska i Gorzyce (Nowiński 1927). Stanowisk tych nie udało się potwierdzić już w latach 60. ub. wieku (Browicz 1968b), nie zostały także odnotowane we współczesnych pracach florystycznych z tego regionu (Nobis 2008). W ostatnich latach podano 3 stanowiska na Płaskowyżu Kolbuszowskim: 2 blisko siebie położone w okolicy Wilczej Woli (Wołłowicz 1992) i w okolicy Lipnicy (Bednarz, Peret 2003), oraz

koło Nowej Dęby (Z. Bednarz, dane npbl. z lat 2000–2010; Krawczyk 2010), z których obecnie istnieją tylko 2 ostatnie. Na Nizinie Południowopodlaskiej odnotowano występowanie gatunku w okolicy Łukowa koło wsi Kownatki (Browicz 1968b; Wołłowicz 1992) i koło Zakrzewa (Ciosek 1998). Obydwu stanowisk w ostatnich latach nie udało się potwierdzić (M. Ciosek, inf. ustna). Z Wyżyny Lubelskiej gatunek był podawany z następujących stanowisk: leśnictwo Lasy Stryjowskie koło Izbicy (Noskiewicz, Wilczyński 1922), okolice Szczepieszyna (Zajac, Zajac 1997), Zaklików (Kornaś 1948) i Obrówka koło Janowa Lubelskiego (Koporska 1929). Żadne z lubelskich stanowisk nie zostało potwierdzone w ostatnim okresie (M. Kucharczyk, inf. ustna z 2012 r.). W XIX w. gatunek podany był z Pienin (Berdau 1890), jednak stanowisko to jest bardzo wątpliwe (Zarzycki 1981).

Siedliska i fitocenozy

Wawrzynek główkowy w Polsce występuje na miejscach płaskich i na połączonych południowych stokach wzniesień, na glebach wytworzonych z luźnych piasków, sporadycznie z lessów, często z domieszką węgla wapnia w profilu i wapienną skałą podścielającą. Odczyn gleb jest zróżnicowany (od pH 4,0 do 8,5; Browicz 1968b; Głazek 1976b; Bednarz, Peret 2003). Rośnie najczęściej

Fot. 129. *Daphne cneorum* w Nowej Dębie (2013)

w widnych lasach sosnowych *Peucedano-Pinetum*, na śródleśnych polanach, porębach i w młodnikach, rzadziej w typowych borach świeżych i w ciepłolubnych murawach. Bardzo często towarzyszą mu liczne gatunki ciepłolubne.

Morfologia i biologia

Daphne cneorum jest drobnym krzewem o pokładających się pędach, osiagającym od kilkunastu centymetrów do 0,5 m wysokości. Liście są siedzące, do 2 cm długie, lancetowate, skórzaste, zimozielone. Różowe lub białe, niezwykle wonne kwiaty tworzą główkowaty kwiatostan. Roślina kwitnie w maju i czerwcu, a niejednokrotnie również około połowy sierpnia. Owoce, o charakterze pestkowców, wybarwiają się na kolor od żółtego do czerwonobrunatnego.

Charakterystyka populacji

Określenie liczby osobników wawrzynka główkowego jest trudne, gdyż roślina tworzy polikormony. Liczba kęp na poszczególnych stanowiskach jest obecnie bardzo niewielka i zdecydowanie mniejsza niż dawniej; np. w latach 70. liczne były populacje na Sowiej Górze i we Wrzawach, na co wskazuje 1. stopień pokrycia w zdjęciach fitosocjologicznych (Głazek 1976b). Bogate były stanowiska wawrzynka główkowego na północ od

Ostrowca Świętokrzyskiego (Browicz 1968b) i na Górze Kobyła (Radomski 1927). W 2012 r., w rezerwacie Krzemionki Opatowskie wawrzynek zajmował powierzchnię 3 m², na której naliczono 33 płonne pędy. W okolicy Lipnicy rośnie jedna kępa o powierzchni 0,5 m² obejmująca około 90 pędów kwitnących. Bogate jest stanowisko w Nowej Dębie, gdzie na powierzchni około 1,5 ha występuje kilkadziesiąt płatów kwitnących roślin (Z. Bednarz, B. Peret, inf. ustna z 2010 r.).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek objęty jest w Polsce ochroną prawną, mimo to zanikanie stanowisk, jak też ubożenie jeszcze zachowanych populacji, jest faktem bezspornym. Proces zaniku populacji wawrzynka główkowego rejestrowano już w latach 60. ub. wieku (Browicz 1968b). Spośród około 30 stanowisk znanych w kraju, zachowały się do dziś zaledwie 3, z czego na dwóch – rezerwat Krzemionki Opatowskie i koło Lipnicy – roślina jest na granicy wymarcia. Zasadniczą przyczyną wycofywania się gatunku jest proces przekształcania się widnych i ciepłych borów sosnowych w bardziej cieniste bory mieszane, a nawet grądy; zmiany takie zaszły na większości dawnych stanowisk. Dobra jest kondycja roślin na czynnym poligonie w Nowej Dębie, gdzie powstrzymywana jest sukcesją i okresowo dochodzi do odsłaniania podłoża. Do zaniku gatunku przyczyniło się także zrywanie kwitnących pędów ze względu na ich atrakcyjny wygląd i zapach. Istotnym zagrożeniem jest również zgryzanie przez zwierzęta, np. zające (B. Peret, inf. ustna). Wydaje się, że jedynym ratunkiem dla tego ginącego w kraju gatunku jest zastosowanie na istniejących stanowiskach zabiegów ochrony czynnej, jak prześwietlanie drzewostanu oraz miejscowe odsłanianie gleby. Prześwietlanie stanowiska jest prowadzone w rezerwacie Krzemionki i na stanowisku w okolicy Lipnicy. Celowe wydaje się przeprowadzenie reintrodukcji na dawne stanowiska, o ile zachowały się odpowiednie siedliska, i być może także introdukcja na stanowiska zastępcze położone z dala od siedzib ludzkich, co sugerują Bednarz i Peret (2003). Jeśli nie zostaną podjęte zdecydowane działania ochronne, istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że gatunek w krótkim czasie wyginie w naszym kraju.

Alojzy Przemyski i Zdzisław Bednarz

Summary

Daphne cneorum was for the first time found in Poland at the beginning of the 19th century. Thus far it has been reported from 30 sites. It was most abundant at localities in the Kielce Upland and Sandomierz Basin. Recently, the occurrence of the plant has been confirmed at 3 localities. Only one of these populations is numerous. The plants grow in open pine forests, and rarely in xerothermic grasslands. The main causes of the decline of *D. cneorum* are habitat changes (conversion of open coniferous forests into more dense mixed forests and oak-hornbeam forests) and picking of the plants' attractive flowers.